

Zákonem proti braku a pornografii

Pokus o ochranu naivního čtenáře v cenzurním systému
liberálního typu
Tomáš Pavlíček

Zásadní význam legislativních opatření v rámci liberálních cenzurních systémů byl v této monografii připomínán opakovaně, značný prostor jim věnujeme rovněž v příslušné části rámcové kapitoly o cenzuře meziválečného období.¹ V případové studii osvětlíme genezi právní normy, jež byla v českém prostředí připravována po více než desetiletí a představovala jedno z frekventovaných témat dobového diskurzu o cenzuře. Případem zákona o braku a pornografii, jak byla tato norma nejčastěji nazývána, chceme vedle sporů o aplikaci cenzurních opatření na uvedené okruhy literární produkce přiblížit v první řadě sám proces, v jehož průběhu byly veřejné debaty transformovány do konkrétního legislativního ustanovení. Z obecného hlediska jde o příklad toho, jak se určitý kulturní projekt, zahrnující mimo jiné i představy o žádoucích a nežádoucích podobách literatury a přijatelných a nepřijatelných okruzích reprezentací, zapisuje do právního řádu, aby pak zpětně působil na kulturní produkci a recepci. Náš výklad se zaměří zejména na jednotlivé (primárně institucionální) aktéry tohoto procesu, pokusíme se rovněž detailně zachytit argumentaci zastánců i odpůrců zmíněného zákona.

Soustavné úsilí o regulaci literatury a děl vizuálního umění, která měla svou přepjatou fantastičností, tematizací násilných činů či explicitním zachycením lidské sexuality negativně ovlivňovat společnost, především méně vzdělané skupiny obyvatelstva či mládež, lze sledovat po dlouhá desetiletí před vznikem Československa. Relativně ustálenou podobu, včetně aktérů, kteří na scéně setrvávají i po meziválečné dvacetiletí, pak střet odpůrců s nežádoucí literaturou tohoto typu a jejími producenty ve středoevropském prostoru získával od posledních let 19. století. Tehdy se problematiky boje proti tzv. braku a pornografii aktivně ujaly lidovýchovné instituce, jež byly zakládány s primárním záměrem soustavného osvětového působení na nejširší vrstvy obyvatelstva.² Ve stejné době vznikaly v rámci aktivit lidovýchovného hnutí i příručky, jež údajně škodlivé působení těchto tiskovin zkoumaly a důsledně proti nim vystupovaly. Ve střední Evropě šlo zejména o publikace německých knihovníků Karla Brunnera a Ernsta Schultze,³ které byly připomínány i českými lidovýchovnými autoritami.

1) Srov. oddíl „Cenzurní legislativa v proměnách“, s. 709–713.

2) Obecnou charakteristiku zákona proti braku a pornografii podal Pavel Janáček: *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*, Brno, Host 2004, s. 55–59. K tématu s ohledem zejména na německý kontext srov. též Tomáš Pavlíček: „Literatura okraje na hraně zákona. Ke sporu o ‚brak a obscenitu‘ (nejen) za první republiky“, in Lenka Jungmannová (ed.): *Česká literatura rozhraní a okraje. IV. kongres světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?)*, Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis 2010, s. 547–556.

3) Karl Brunner: *Unser Volk in Gefahr! Ein Kampftruf gegen die Schundliteratur*, Pforzheim, Volkstümliche Bücherei 1908; Ernst Schultze: *Die Schundliteratur. Ihr Vordringen – Ihre Folgen – Ihre Bekämpfung*, Halle, Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses 1909.

První vrchol této fáze bojů proti braku a pornografii, jež se v německojazyčných zemích a návazně i v českém prostředí prolínaly rovněž s nástupem nových seriálových forem populární literatury (mj. sešity s příběhy Buffalo Billa, Nicka Cartera, Nata Pinkertona a dalších hrdinů),⁴ tedy proběhl již před vypuknutím první světové války.⁵ V jednom z programových projevů, které zazněly v rámci V. lidovýchovného sjezdu (1911), formuloval pedagog, osvětový činovník a politik Petr Zenkl návrh koordinovaného postupu v boji proti nežádoucím tiskovinám zejména s ohledem na jejich šíření mezi mládeží, na němž by participovali rodiče, učitelé i nakladatelé kvalitní literatury.⁶ V navazujících úvahách pak Zenkl rozvíjel i myšlenku cenzurních nástrojů, jejichž použití považoval pro účinný postup proti esteticky nevhodným dílům za nezbytné.

Voláme po úpravě a zavedení **cenzury mravní a estetické**, kterou by nutně vykonávaly jen sbory znalců ze stanoviska mravnosti a vychovatelství. Jest ovšem záhodno, aby to byli muži vzdělaní nejen právnícky, nýbrž literárně a pedagogicky, aby snad pravé umění neutrpělo. Nutno hleděti k vnitřní hloubce a ceně knihy, ke způsobu umělecké koncepce a k tendenci uměleckého díla – jinak by propadla řesetem snad mnohá kniha, cenná jen proto, že je jejím obsahem nějaký prvek, jež řemeslně popisuje literatura ničemná.⁷

V období poválečném nastala další etapa potírání nevhodné četby, vyznačující se již soustavnějším promyšlením systémových nástrojů pro její potlačení, připravovaných i za součinnosti vládních úřadů, a gradující přijetím specializované právní normy na její regulaci. Jedním z důvodů kontinuity – přerušené obdobím zostřené válečné cenzury – byla rostoucí dostupnost této literatury. Poválečné uvolnění knižního trhu, otevření hranic i vidina zisku, který byl s možností distribuce „senzační“ populární četby spojen, se totiž bezprostředně po válce promítly do rychlého kvantitativního nárůstu jejích rozmanitých forem, který vyvolával pozornost nejen potenciálních kupců, ale i odpůrců. Tento markantní nárůst množství a výše nákladů závadné četby byl bezprostředně po válce registrován zejména v Německu, kde byla situace pocítována do té míry znepokojivě, že se opatření proti ní dokonce promítlo i do textu Výmarské ústavy.⁸

Brak a pornografie jako společenská hrozba

Již v prvních měsících existence Československa dobový tisk opakovaně upozorňoval na přítomnost nevhodných titulů v knihkupectvích. V květnu 1919 například časopis *Týdenní*

4) Srov. mj. Georg Jäger: „Der Kampf gegen Schmutz und Schund. Die Reaktion der Gebildeten auf die Unterhaltungsindustrie“, *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 31, 1988, s. 163–193, zde s. 164.

5) Tuto fázi potlačování „braku a pornografie“ v rakouském prostředí přibližuje Marianne Fischer: *Erotische Literatur vor Gericht. Der Schmutzliteraturkampf im Wien des beginnenden 20. Jahrhunderts*, Wien, Braumüller 2003.

6) Petr Zenkl: „Proč a jak bojujeme proti četbě špatné?“, *Česká osvěta* 8, 1912, č. 1–2, s. 4–13, 36–44, zde s. 42.

7) Petr Zenkl: „Boj za dobrou četbu“, *Máj* 10, 1911/1912, č. 11–12, s. 137–140, 150–152.

8) Srov. Otto Scholz: „Zákonná opatření proti literárnímu braku“, in *O pornografii a braku v literatuře. Anкета pořádaná Masarykovým lidovýchovným ústavem (Svazem osvětovým) v Praze 20. března 1927. Výťah z referátu podle stenogramu*, Praha, Masarykův lidovýchovný ústav (Svaz osvětový) 1927, s. 24–27, zde s. 25.

kronika otiskl článek, v němž varoval před masivním šířením „špatné četby“ na venkově. Vedle zmínek o neúspěšném předválečném úsilí o potlačení obdobných tiskovin upozorňoval na hlavní rizika s nimi spojená:

Bohužel knihy tohoto druhu jsou oblíbeny u mládeže nedorostlé i dospívající, která za nedostatečné návštěvy školní i domácího dohledu ve čtyřech letech válečných svedena byla často na scesti. Četba různých *Bufalo Bilů* [sic] a jiných indiánek a detektivek válečné dílo mravní zkázy mládeže mohla by jen dovršit.⁹

Anonymní autor rovněž vyzýval cenzurní orgány i knihkupce, aby bojkotem a účinnými restrikcemi razantně postupovali proti „vydavatelům takovýchto škvárů, kteří se [...] kasají svou vlastenečností a jsou hotovi vydati každé svinstvo, jen když jde hodně na odbyt“.¹⁰ Zprávy dobového tisku i úsilí lidovýchovných institucí mapovat aktuální dění na knižním trhu a upozorňovat na možná nebezpečí se záhy promítly i do úředních opatření namířených zejména proti rozmanitým místům distribuce populární literatury.

Agenda ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) z letních měsíců roku 1921 například mapuje průběh zásahu proti „nevhodné“ literatuře nabízené ve slovenských nádražních prodejnách. Školskému referátu v Bratislavě byla tehdy doručena stížnost tamější evangelické teologické fakulty, podle níž „nádražní knihkupectví na Slovensku vystavují hlavně českou literaturu pornografickou a české méněcenné romány milostné“.¹¹ Ministerstvo školství na podnět zprostředkovaný bratislavským referátem reagovalo a vypracovalo stanovisko, jež adresovalo ministerstvu železnic. Bylo v něm mimo jiné „s důtklivou žádostí“ doporučováno, „aby nádražním knihkupectvím na Slovensku bylo uloženo věnovati pozornost slovenské literatuře a pokud možno vystříhati se spisů lascivního obsahu“.¹² Na podporu této snahy pak MŠANO nabízelo poskytnout „odborné znalosti knihovnického instruktora při školském referátě v Bratislavě. Úředník tento by z inspekčních cest svých upozorňoval úřady železniční, v jakém stavu jsou nádražní knihkupectví“.¹³ Obdobná iniciativa, zaměřená však na obchody s papírnickým zbožím, které „neoprávněně (neboť to nemají v koncesi, nejsou knihkupci) prodávají sešitových knížek indiánek, detektivních a lascivních historek“, byla tímtež ministerským úřadem iniciována na konci roku 1922. V souvislosti s ní pak na jaře roku následujícího vydalo ministerstvo obchodu oběžník, kterým důrazně upozorňovalo živnostenské úřady na kontrolu obdobných praktik a případné postihy přestupků dle stávající legislativy.¹⁴

Problém závadné četby byl počátkem dvacátých let opakovaně zmiňován také v souvislosti s prosazováním vybraných ustanovení nového knihovnického zákona, podle nějž

9) „Pryč s nakladatelskými lichváři!“, *Týdenní kronika* 5, 1919, č. 28, s. 4.

10) Tamtéž.

11) Národní archiv (NA), Ministerstvo školství (MŠ), 1918–1949, kt. 2957, Školský referát v Bratislavě ministerstvu školství 16. 6. 1921.

12) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Zdeněk Wirth ministerstvu železnic 30. 6. 1921. Zdeněk Wirth v té době působil na ministerstvu školství a národní osvěty jako sekční šéf, autorem návrhu byl přednosta lidovýchovného oddělení téhož ministerského úřadu, spisovatel a pedagog Karel Velemínský.

13) Tamtéž.

14) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, oběžník ministerstva obchodu z 23. 4. 1923.

měly být tzv. lidové knihovny chráněny před „brakem a pornografií“.¹⁵ Zejména v souvislosti s vybavováním těchto knihoven konkrétními publikacemi přitom nabývala tato otázka na zvláštní naléhavosti. Již v přípravné fázi akce, v únoru 1920, upozorňoval Poradní sbor literární Revolučního národního shromáždění na nevhodný postup v případě vypracovávání seznamu doporučených titulů pro obecní knihovny. Tento seznam byl údajně připravován „ledabyle a mnohdy pod vlivem různých (i špatných) spisovatelů a nakladatelů“.¹⁶ Sbor proto navrhl utvoření komise složené z literárních kritiků a historiků, jež „by vybrala a sestavila 50 beletristických svazků, pro obecní knihovny vhodných a příkladných: těchto 50 svazků má být pak vyvlastněno, znárodněno a příkladně vydáno státním knihoskladem“.¹⁷ Tato iniciativa dokládající dobové, obecně sdílené přesvědčení o tom, že nejučinnějším nástrojem k potlačení nevhodné literární produkce je četba hodnotná, byla vzápětí postoupena k vyjádření příslušným oddělením ministerstva školství; navrhovaný postup však nebyl realizován. To je patrné již z dalších zmínek v úřední agendě. V září téhož roku byl úřadu adresován návrh Moravského kola spisovatelů, podepsaný jeho předsedou Viktorem Kamilem Jeřábkem, v němž se doporučovalo založení edice hodnotné domácí literatury určené knihovnám, již by se ujalo přímo státní nakladatelství. Předkladatel v návrhu argumentoval i předpokládaným ekonomickým a symbolickým profitem, neboť „stát by [...] vydělal peníze, které nyní plynou do kapes nakladatelů-milionářů, opatřil by lidu výbornou četbu a při přirozeně velikém odbytu umožnil tím samým spisovatelům honoráře našeho stavu důstojné“.¹⁸ Vyostřené zacílení této iniciativy proti producentům zábavné literatury potvrzuje Jeřábkova opakovaná výzva z listopadu téhož roku, zahrnující naléhání, aby „ministerstvo neoponechávalo prostor ziskuchtivým nakladatelům, kteří by si na situaci nahrabali miliony“.¹⁹ Tento dopis již obsahoval i výhrůžku v podobě veřejné kritiky liknavosti ministerského úřadu.

Dochovaná agenda ministerstva dokládá, že aktivita Moravského kola spisovatelů (i paralelně prosazovaná obdobná iniciativa Syndikátu českých spisovatelů) byla vnímána se značnou vážností, přednost však v tuto chvíli dostaly jiné úkoly. Zdeněk Wirth jménem ministerstva Jeřábkovi odpověděl, že „bohužel jest státní nakladatelství přetíženo vydáváním učebnic slovenských i českých. Zařízení jeho se však stále rozšiřuje, i lze doufati, že v dohledné době stačí také na nejnaléhavější úkoly lidovými“.²⁰ V následujících letech pak měly tyto podněty vliv na přípravu ministerských koncepcí, jejichž cílem byla jak restriktivní opatření proti populární četbě, tak stimulace esteticky a společensky hodnotné literární produkce i jejích tvůrců.

15) Srov. „Nařízení vlády Republiky československé ze dne 5. listopadu 1919. č. 607 Sb., jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních“, článek 2, <http://knihovnam.nkp.cz/docs/KnihovniZakon_1919.doc>, přístup 24. 11. 2014.

16) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Stanislav Kostka Neumann ministerstvu školství 24. 2. 1920.

17) Tamtéž.

18) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Viktor Kamil Jeřábek ministerstvu školství 24. 9. 1920.

19) Tamtéž.

20) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Zdeněk Wirth V. K. Jeřábkovi 29. 12. 1920.

Jak eliminovat nevhodnou četbu?

Vzhledem k tomu, že vydávání populární literatury přinášelo nakladatelům značný zisk, byly jako nástroj potlačení nevhodné četby zvažovány především ekonomické sankce namířené proti jejím výrobcům a distributorům. V návaznosti na glosu otištěnou v časopisu *Zvon* 1. června 1922, odkazující na článek z *Věstníku československých profesorů*,²¹ tak byla téhož roku iniciována anketa, jíž MŠANO oslovilo vybrané osvětové, spisovatelské, vědecké a vzdělávací korporace s návrhem na zavedení zvláštní daně na „vydávání indiánek, bezcenných literárních škvárů a cochonerií [prasečinek, TP]“.²² Odpovědi na jeho aktivitu sice dokládají značnou míru konsenzu v postoji k fenoménu populární četby (nepochybně související s výběrem oslovených korporací), svědčí však rovněž o rozdílných postojích k adekvátnosti navrhovaných prostředků jejího potlačování.

IV. třída České akademie věd a umění tak například uznávala, „že zajisté správně jest podniknouti náležité kroky ku potření drobných knih detektivních, pornografických a povídek ‚indiánských‘, jež velmi vážně ohrožují mravní rozvoj dorostu. Zdá se však, že hlavní úkol tu připadá školní výchově mládeže, aby v ní ušlechtilé vlastnosti probouzela a ji v úctě ke kráse a vznešenosti přírody a života vedla“.²³ Návrh vyššího daňového zatížení nežádoucí četby reprezentanti Akademie nepovažovali za optimální nástroj k vyřešení problému. Jak je patrné i z dalších debat na toto téma, klíčovým problémem byla sama definice ústředních pojmů braku a pornografie. Odpověď reprezentantů Akademie v této souvislosti obsahovala i zásadní relativizující konstatování: „mezi pornografií a uměním není vždy snadno utvořiti náležitou hranici a [...] působností farizejské morálky mohla někdy také ohrožena býti svoboda umění a jeho rozvoje, kteréžto nebezpečí spočívá hlavně v navrhovaném zostření cenzury.“²⁴

Díličí pochybnosti, zejména pak obavu z nedemokratičnosti navrhované iniciativy, vyjádřili zástupci další oslovené instituce, Spolku spisovatelů beletristů Máj. Celkově se však tato korporace, sdružující převážně umělecky tradičnější autory starší generace, vyslovila ve prospěch razantních opatření na ochranu knižního trhu a navrhovala i zřízení kontrolního orgánu v gesci ministerstva:

Přesto převládlo mínění, že kulturní nebezpečí, které tu hrozí vkusu národa i jeho celé etice a které ohrožuje v samém základu literaturu užitečnou a dobrou, je příliš veliké a každým dnem stále roste, aby se k němu mohlo přihlížeti klidně. Výbor Máje jest toho mínění, že vhodně upravený sbor slavným ministerstvem řízený a vyzbrojený jeho autoritou mohl by za daných okolností mnoho vykonat, snad už i **preventivně**. A Máj se za takový sbor přimlouvá. Nejvhodnější cestou zdá se mu opatření, aby špatná a zbytečná kniha, tolik dnes zatěžující knihu dobrou, vyjde-li už, **musila býti prodávána značně draž**, podrobena jsouc jakési dani,

21) Srov. -btk- [= Václav Brtník]: [„Jedno z posledních čísel...“], *Zvon* 22, 1921/1922, č. 37, s. 520; též -l-: „Něco pro ministerstvo financí“, *Věstník československých profesorů* 29, 1921/1922, č. 17, s. 277–278.

22) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, dopis MŠANO ze 17. 6. 1922, podepsán ministerský rada Zdeněk Wirth.

23) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, prezident České akademie věd a umění Karel Vrba ministerstvu školství a národní osvěty 11. 11. 1922.

24) Tamtéž.

a tím už měla obtížnější existenci. Ostatně již pouhá jsoucnost kritického sboru, o němž je tu mluveno, měla by dobré vlivy preventivní na nakladatele špatné literatury.²⁵

Obdobně razantní postup doporučoval Ochranný svaz německých spisovatelů v Československu (*Schutzverband deutscher Schriftsteller in der Tschechoslowakei*). V prvním bodě své odpovědi na anketu navrhl naprostý zákaz prodeje knih dětem do čtrnácti let s odkazem na to, že literatura pro tuto skupinu čtenářů má být zprostředkována rodiči či školou; vyjádření zároveň obsahuje názor, že jakékoliv sankce u mládeže nad tuto věkovou hranici pozbývají účinku. Možnost úspěšného postupu proti brakové literatuře pak shledávali zástupci Spolku v souladu s navrhovatelem v podpoře vydávání levné kvalitní literatury. Jejich návrh navíc zahrnoval doporučení, aby byla volena literatura, která využívá některých prvků literatury „nežádoucí“, zejména dějového napětí. V této souvislosti bylo možno dle názoru pisatelů navázat na dobré zkušenosti z obdobných snah vyvíjených v této sféře již v dobách před válkou.²⁶

Největší pozornost věnovali problému regulace „nežádoucí“ literatury zástupci Svazu osvětového. Tato otázka se stala i předmětem lidov ýchovného sjezdu konaného během prvních prázdninových dnů roku 1922 v Praze,²⁷ jenž v tomto bodě navázal na předchozí úsilí organizace v dané oblasti. Rezoluce shromáždění vyjádřila plný souhlas se zavedením daně na „literaturu sledující pouze výdělečné cíle“. Hlavním cílem dalších snah se pak dle jejího druhého bodu mělo stát vytvoření samostatné legislativní normy použitelné jako účinný nástroj k regulaci tištěné produkce:

Budiž vydán zákon o cenzuře knih v té formě, aby zvláštnímu soudu byla podrobena literatura detektivní, pornografická, indiánská, jarmareční a podobný brak. Soud by se sestával ze zástupců korporací lidov ýchovných, pedagogických, uměleckých a příslušných úřadů a po jeho usnesení mohly by býti literární šmejdy zničeny a z prodeje vylučovány.²⁸

Zástupci lidov ýchovného hnutí tak významně přispěli k prosazení představy o nutnosti regulovat nežádoucí tiskoviny zákonem a podíleli se i na jeho přípravách a realizaci. Tato skutečnost ostatně korespondovala jak s programovými cíli a výraznou aktivitou lidov ýchovného hnutí v meziválečném dvacetiletí, tak se značnou akceschopností, již mu umožňovala hustá síť osvětových sborů, hierarchicky uspořádaná od místní či městské úrovně po celostátní ústředí.²⁹ Rekapitulace výsledků ankety provedená vzápětí na půdě MŠANO

25) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Spolek českých beletristů Máj ministerstvu školství 28. 6. 1922.

26) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Schutzverband deutscher Schriftsteller in der Tschechoslowakei ministerstvu školství 12. 9. 1922.

27) Srov. Antonín Rambousek: *Snahy a směry naší lidové výchovy. Podrobná zpráva o jednání sedmého lidov ýchovného sjezdu Svazu osvětového v Praze dne 1.–3. července 1922*, Praha, Svaz osvětový 1922.

28) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, Svaz osvětový v Praze ministerstvu školství, b. d. [přijetí potvrzeno k 8. 7. 1922].

29) Z tisků rekapitulujících aktivity lidov ýchovných institucí zmiňme alespoň následující práce: Antonín Rambousek, Tomáš Trnka: *Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový). Jeho vznik a vývoj. 1906–1926*, Praha, Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový) 1926; Antonín Matula: *Lidová výchova v Československé republice*, Praha, Státní nakladatelství 1928; Tomáš Trnka: *Vývoj naší lidové výchovy*, Praha, Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osvětový) 1936. Legislativně byla činnost osvětových institucí zakotvena zejména zákonem o organizaci lidov ých kurzů občanské výchovy (č. 67/1919 Sb.), zmiňovaným knihovnickým

konstatovala souhlas oslovených korporací s potřebou razantního postupu proti „špatné literatuře“, zdůrazňovala však především nutnost řešit situaci samostatnou legislativní normou. Přednosta lidovýchovného oddělení ministerstva Karel Velemínský ve svém shrnutí rovněž naznačil další postup:

boj proti špatné literatuře jest především úkolem lidovýchovným a může býti vydatně prováděn jen orgány lidovýchovnými (okresními osvětovými sbory apod.). [...] jest ochotno [Lidovýchovné oddělení ministerstva, TP] sebrati další materiál legislativní a literární [...] a doporučuje, aby potom byla svolána společná anketa těles literárních, lidovýchovných a učitelských.³⁰

Mezinárodní úmluva o potlačování pornografie

Ministerstvo školství nebylo jediným vládním úřadem, do jehož agendy se ve dvacátých letech otázka braku a pornografie promítala. V souvislosti s integrací řady mezinárodních smluv do právního řádu nového státu sehrálo toto téma jistou úlohu i v československé zahraniční politice. Dne 12. září 1923 totiž v Ženevě signoval mimořádný vyslanec ve Švýcarsku a stálý delegát ČSR u Společnosti národů Robert Flieder Mezinárodní úmluvu o potlačování obchodu s necudnými publikacemi a jejich rozšiřování.

Tato úmluva završovala proces zahájený po první mezinárodní konferenci věnované boji proti pornografii, jež proběhla v roce 1893 ve švýcarském Lausanne.³¹ Na jejím základě došlo k založení Mezinárodního informačního úřadu proti nemravné literatuře se sídlem v Ženevě, jehož úkol spočíval mimo jiné v přezkoumávání tiskových legislativních úprav v jednotlivých zemích. Úřad měl také zajišťovat součinnost mezi vyššími policejními úřady účastnických států a podávat podněty k doplnění zákonodárství, které by dále stimulovaly potírání nežádoucích knižní a další produkce. Úřad rovněž inicioval několik mezinárodních symposií, z jeho podnětu vznikaly různé příručky k tématu, důležitým úkolem bylo informování nejširší veřejnosti. V letech 1904 a 1908 se v Kolíně nad Rýnem a v Paříži konaly kongresy, jejichž úkolem byla koordinace boje proti „nemravným“ publikacím. Zástupci jednotlivých lidovýchovných korporací zde mimo jiné referovali o situaci ve svých zemích, na druhém kongresu pak bylo vedle ustavení svazu spolků zaměřených na potírání pornografie iniciováno vrcholné diplomatické setkání, jež by připravilo právní normu namířenou proti pornografii s nadnárodní platností. Toto setkání se vzápětí uskutečnilo rovněž v Paříži a v jeho rámci byla dne 4. května 1910 koncipována úmluva, jež se stala základem zmíněné Ženevské konvence z jara 1923, zaštitěné již autoritou Společnosti národů. Dokument představoval bezprostřední impulz i pro přípravu specializované československé právní normy.

Vlastní text Mezinárodní úmluvy o potlačování obchodu s necudnými publikacemi a jejich rozšiřování zavazoval přistoupiivší země k aktivnímu boji proti výrobcům, držitelům a obchodníkům s „necudnými spisy, výkresy, rytinami, malbami, tiskovinami, obrazy, [...]

zákonem (č. 430/1919 Sb.) – souhrnně označovaným za lidovýchovné zákony – a příslušnými prováděcími předpisy.

30) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2957, přípis Karla Velemínského z 18. 3. 1923 na dokumentech k anketě o regulaci „nežádoucí“ literatury.

31) V následujícím výkladu vycházíme z práce M. Fischer: *Erotische Literatur vor Gericht*, cit. dílo, zvl. s. 35–36.

fotografiemi, kinematografickými a dalšími necudnými předměty“.³² Činnost pachatelů měla být postihována soudní cestou, a to jak soudy „smluvního státu, kde byl spáchán trestný čin“, tak „soudy státu, jehož jsou příslušníky, [...] dovoluje-li to jeho zákonodárství, a to i tehdy, byly-li základní znaky skutkové povahy trestného činu spáchány mimo území tohoto státu“.³³ Další ustanovení dokumentu upravovala pravidla pro vzájemnou komunikaci soudních instancí různých zemí, jež se na projednání jednotlivých případů měly podílet. Zvláštní bod úmluvy upravoval rovněž potřebu přizpůsobení legislativy jednotlivých států: „Smluvní strany, jejichž zákonodárství dle svého nynějšího stavu nedostačuje k provedení této úmluvy v plnou platnost, zavazují se učiniti nebo navrhnouti svým zákonodárným sborům opatření nutná v tomto směru.“³⁴ Text konvence dále zahrnoval povinnost vzájemného informování, upravoval pravidla přistoupení dalších členů ke konvenci, ratifikaci jednotlivými zastoupenými státy i samou Společností národů či pravidla výpovědi, vyloučení a postupu v případě konfliktů signatářských stran. Úmluva byla podepsána zástupci šestatřiceti zemí světa a velmi brzy se k ní připojila i řada dalších členů. Oficiální seznam států vázaných příslušnými smlouvami z agendy ministerstva spravedlnosti vypracovaný v létě 1936 pak obsahoval již dvaadevadesát položek (v několika uvedených zemích však k uvedenému datu smlouva ještě nebyla oficiálně přijata).³⁵ V Československu, jež úmluvu ratifikovalo 11. dubna 1927, byla souběžně se schvalovacím procesem zahájena příprava samostatné legislativní normy, která ale, částečně i pod vlivem návrhů zúčastněných úředních míst, postupně získávala univerzálnější platnost a zahrnovala poněkud širší okruh sledovaných děl, než byly původně vymezeny mezinárodní dohodou. Na jejím utváření se vzhledem ke klíčové úloze trestních soudů v rámci cenzurního systému podílelo významným způsobem především ministerstvo spravedlnosti.

První verze textu zákona proti braku a pornografii

Na půdě ministerstva spravedlnosti byl v souvislosti s ženevskou mezinárodní úmluvou na jaře 1925 vytvořen první návrh zákona „o ochraně mládeže proti oplzlým publikacím“.³⁶ Jak je patrné z názvu, byla tato legislativní norma zamýšlena v první řadě jako nástroj k ochraně věkově přesněji specifikované skupiny obyvatelstva: navrhované sankce proti účastníkům obchodu s pornografií byly v případech týkajících se ohrožení osob do osmnácti let věku stanoveny výrazně přísněji. Prvotní osnova zákona členěná do deseti paragrafů pak v úvodní formulaci vztahovala jeho působnost na prodejce, distributory či inzerenty děl „způsobilych hrubě uraziti stud“. Tyto osoby mohly být v případě prokázání skutkové podstaty trestného činu postiženy vězením od čtrnácti dnů do šesti mě-

32) NA, Ministerstvo spravedlnosti (MS), 1918–1945, kt. 561, Oplzlé publikace, Mezinárodní úmluva o potlačování obchodu s necudnými publikacemi a jejich rozšiřování, opis k č. 28421/24.

33) Tamtéž.

34) Tamtéž.

35) NA, MS, 1918–1945, kt. 561, seznam států vázaných pařížskou úpravou z 4. 5. 1910 a ženevskou úmluvou z 12. 9. 1923 o potírání obchodu necudnými publikacemi.

36) Tuto skutečnost však zaregistrovalo MŠANO teprve v souvislosti s vlastní iniciativou na vytvoření obdobné zákonné normy téměř o rok později. Příprava zákona pak byla po dohodě ponechána v kompetenci ministerstva spravedlnosti, MŠANO se aktivně podílelo zejména na jeho připomínkování. Srov. NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2598, dopis ministerstvu školství z 23. 3. 1926 podepsaný ministrem Jiřím Hausmannem a stanovisko MŠANO v přípisu z 30. 3. 1926.

síců, v případě nabízení závadných publikací nezletilým od tří měsíců do jednoho roku. Obdobně bylo klasifikováno rovněž „necudné jednání“ na veřejnosti (upravené v § 2). Návrh dále stanovoval sankce za šíření obdobně specifikovaných tiskovin periodických (§ 3) a děl kinematografických (§ 4). Vedle trestu věznění se na šíření pornografie, a to i formou filmových představení, měla vztahovat rovněž možnost peněžité pokuty ve výši od 100 do 10 000 Kč (§ 6). Další ustanovení osnovy se pak týkala určení typů soudních instancí, jimž měly být příslušné případy svěřovány, a úprav stávající legislativy v souvislosti s připravovaným návrhem.

V prvním kole připomínkování, jež probíhalo v jarních měsících roku 1926, byla předloha dána k posouzení zástupcům tří odborů ministerstva školství. Opakované výhrady se v jednotlivých komentářích týkaly především vymezení pojmu „díla způsobilá hrubě urazití stud“, jež byl shledáván nepřesným či přímo zavádějícím. Místo něj bylo doporučováno například označení „pornografický“, neboť „pojem pornografičnosti, oplzlosti lze vymezit zcela objektivně, poněvadž souvisí s autorem díla, jeho osobností a vším jeho směrem“.³⁷ Přesná formulace byla zároveň doporučována jako obrana proti možným nežádoucím postihům uměleckých děl: „Např. nahá socha, i opravdový umělecký výtvar, může urazití stud člověka, který je vychován v předsudcích, ale může naopak příznivě působit nejen na estetický cit, nýbrž i na mravní smýšlení, tj. může lidi nabádati, aby se vystříhali všeho, co hubí zdraví a sílu tělesnou, např. požitkářství, zhýřilost atd.“³⁸ Z citovaných slov je zřejmé, že se zástupci MŠANO identifikovali s liberálně-modernistickou ideou autonomie vysokého umění, jež se v českém prostoru prosazovala od osmdesátých let 19. století. S ohledem na to, že jménem tohoto ministerstva vystupoval přední historik umění Zdeněk Wirth, nepůsobí nijak překvapivě argumentace založená na příkladech z oblasti výtvarného umění.

Tyto i další připomínky úřadů, jež se v první fázi podílely na úpravách návrhu – vedle navrhovatele a ministerstva školství se jednalo ještě o ministerstvo sociální péče –, byly projednávány na poradě zástupců uvedených institucí 27. května 1926. Jednání se mimo jiné týkalo vymezení věkové hranice přístupnosti večerních filmových představení, kde častěji zazníval nesouhlas s limitem osmnácti let. Posuzovatelé návrhu oponovali, že tímto postihem je nepatřičně postihována mládež, jež by nemohla sledovat ani kinematografická díla nezávadná, či dokonce pro mravní vývoj prospěšná. Souhrn připomínek ministerstva sociální péče byl pak dodatečně zformulován ve zvláštním elaborátu. Nejzávažnější návrh, jež se promítl i do dalších úprav předlohy, se týkal obsahového zaměření připravované normy. Jak konstatovali zástupci uvedeného ministerstva: „Bylo by žádoucí, aby § 1 navrhovaného zákona postihoval nejen takové tiskopisy, spisy a vyobrazení, které hrubým způsobem urážejí mravopověstnost, nýbrž i takové, které v mládeži probouzejí zločinnost nebo surovost a působíce zhoubně na obrazotvornost svádějí mládež ke zlému jednání.“³⁹ Spíše s nesouhlasem se pak setkaly další doplňky a komentáře ministerstva sociální péče, jednak návrh, aby vedle výrobců a distributorů závadných děl či provozovatelů kin byli postihováni i kupující a „neoprávnění“ návštěvníci filmových představení, a především návrh

37) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2958.

38) Tamtéž.

39) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2958, ministerstvo sociální péče ministerstvu spravedlnosti 12. 6. 1926, podepsán ministr Josef Schieszl.

na rozšíření osnovy o ustanovení týkající se zavedení mravnostního dozoru, k němuž toto ministerstvo navrhovalo využít útvarů Okresní péče o mládež.⁴⁰ Na dokument reagovalo zejména ministerstvo školství. Kvůli obavám z postihů příliš velkého množství osob nesehlasilo s navrhovanou kriminalizací kupujících a návštěvníků filmových představení a ve věci mravnostního dohledu konstatovalo, že tato činnost je zčásti již vykonávána příslušníky osvětových sborů.⁴¹ Souhrn uvedených materiálů byl poté předán ministerstvu spravedlnosti k zapracování, zpráva o osnově zákona v původní podobě pak byla ještě v jarních měsících roku 1926 zveřejněna v *Lidových novinách*.⁴²

Obecně lze říci, že přijetí zákona proti braku a pornografii bylo považováno za jednu z priorit, které je nutno v krátkém časovém výhledu řešit. Dne 14. prosince 1926 byla při jednání 58. schůze Senátu Národního shromáždění republiky Československé odsouhlasena rezoluce ukládající vládě, „aby předložila Národnímu shromáždění k projednání osnovu zákona na ochranu mládeže proti oplzlé literatuře a literárním škvárům“.⁴³ Souběžně probíhal proces ratifikace ženevské úmluvy, který vyústil v konsenzus zainteresovaných ministerstev a doporučení včlenit úmluvu do legislativy státu.⁴⁴

Diskuse o podobě zákona

Uvedené aktivity se vzápětí promítly i do návrhu zákona, který vznikl nezávisle v kruhu senátorů Československé strany lidové pod vedením Adolfa Procházky a Františka Reyla. Návrh byl členěn do dvanácti paragrafů a vznikal bez koordinace s odborníky z osvětových kruhů a specialistů na tiskovou legislativu. V jádru postihoval obdobné oblasti jako návrh vládní, byl však koncipován pro širší oblasti „literárního škváru“ a „oplzlých tiskovin“. První zmíněná skupina byla přítom v textu charakterizována jako „tiskopisy umělecky a obsahově bezcenné, zejména tzv. krváky, detektivní a indiánské povídky, které senzačním způsobem dráždí fantazii čtenářovu, hanopisy urážející hrubě náboženské přesvědčení lidu, pamflety snižující tendenčně celé stavy třídy a vrstvy obyvatelstva“.⁴⁵ Text stanovoval rovněž sankce zaměřené na vystavování, prodej či distribuci obdobně charakterizovaných literárních, výtvarných, fotografických a kinematografických děl. Pravomoc k vydání zákazu určitého tisku svěřovali navrhovatelé do rukou Ústředního výboru knihovního, přípustnost děl ostatních měla být posuzována přímo instancemi soudními. Návrh lidoveckých senátorů, koncipovaný počátkem roku 1927 (senátní tisk návrhu zákona obsahuje dataci 10. ledna), byl formulován značně nepřehledně a vedle diletantského přístupu nezohledňoval ani kompetence a okruh působnosti jednotlivých složek státního aparátu či soudních instancí. Z těchto důvodů v předložené podobě nemohl být akceptován jako hlavní předloha připravovaného zákona. Jako forma jednoho z vyhocených postojů ke sledované problematice však představoval významnou součást dobových debat,

40) Tamtéž.

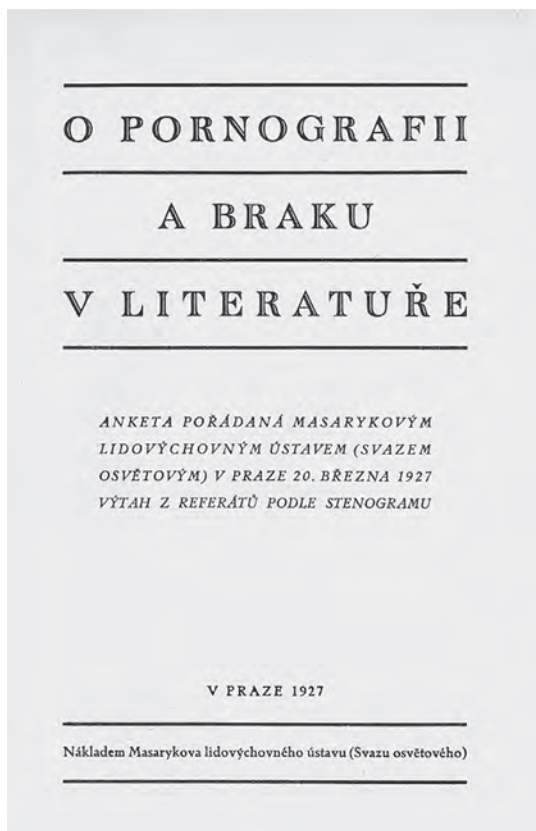
41) Tamtéž.

42) -ign: „Ochrana proti pornografii v osnově trestního zákona“, *Lidové noviny* 34, 1926, č. 237, 10. 5., s. 1–2.

43) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2958.

44) MŠANO tak učinilo prohlášením z 15. 12. 1926, srov. dopis ministerstva podepsaný Václavem Palečkem adresovaný uvedeného dne ministerstvu zahraničí, NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2958.

45) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2958, Zákon na ochranu před zhoubným tiskem a na potírání oplzlých tiskovin, písemností, děl výtvarných, fotografických neb filmových, tisk č. 356 senátu Národního shromáždění 10. ledna 1927.

Jiří Mahen a Bohuslav Koutník Jiří Mahen (na snímku vlevo) a Bohuslav Koutník nahlíželi na zábavnou četbu z odlišných úhlů, nepodrobovali ji však tak příkrému odsudku jako většina osvětových pracovníků. Tolerantní postoje obou knihovníků byly na setkání pořádaném Masarykovým lidov ýchovným ústavem (záznam o jednání vyšel záhy tiskem) spíše v menšině.

Zdroj: Literární archiv Památníku národního písemnictví, Fotoarchív, Sbirka – pozitivy; *O pornografii a braku v literatuře. Anketa pořádaná Masarykovým lidov ýchovným ústavem (Svazem osv ětovým) v Praze 20. března 1927. Výtah z referátů podle stenogramu*, Praha, Masarykův lidov ýchovný ústav (Svaz osv ětový) 1927.

jejichž výsledky se do výsledné podoby zákona proti braku a pornografii zprostředkovaně promítaly.

Počátkem jara 1927, v době, kdy byla formulována již další pozměněná podoba vládního návrhu, se na půdě Masarykova lidov ýchovného ústavu uskutečnilo setkání, jež rekapitulovalo širokou škálu postojů odborné veřejnosti k problematice braku a pornografie. Sborník z tohoto setkání, vydaný nedlouho po jeho konání, byl vzápětí využit při dalších úpravách zákona.

Úvodní příspěvek etnografa, lidov ýchovného pracovníka a knihovníka Augustina Žaluda stručně rekapituloval více než dvacetileté úsilí Osv ětového svazu i Masarykova lidov ýchovného ústavu jako jeho nástupnické organizace o kultivaci široké čtenářské veřejnosti. Autor se zvláštním důrazem vyzdvihl aktivity, jež instituce od svých počátků vyvíjela k potlačení „braku a pornografie“. Část následujících referátů se nesla v duchu

odmítnutí tohoto typu literatury a obsahovala výzvy k jejímu nekompromisnímu potírání. V příspěvku středoškolského profesora, literárního historika a autora příruček o sexuální výchově Zdeňka Záhoře zazněla eticky motivovaná kritika špatného tisku, jenž údajně „ničící neodvratně vkus stasisů, [...] bezpečnost jejich citů a mravnosti [...]. U chorobně založených jedinců svádí tato literatura ke krádežím, vraždám a jiným zločinům“.⁴⁶ Autor dále bez odkazů na odbornou literaturu konstatoval údajně prokázanou souvislost kriminality mladistvých a četby „krváků, detektivek a mravně nevhodných tiskovin“. Obdobně moralizující tendencí byl nesen rovněž příspěvek odborného učitele Viktora Brauna, upozorňující na negativní působení dobrodružné či krvavé literatury na morálku mládeže, mající dokonce způsobovat neschopnost „postižených“ čtenářů rozlišovat mezi dobrem a zlem. Svě teze autor doprovodil několika příklady kriminálního jednání mladistvých (zejména krádeží), jež měly být iniciovány nevhodnou četbou.

V rámci ankety však zazněly rovněž hlasy, které zjednodušující pohledy na účinky populární četby korigovaly. Pedagog, knihovník a teoretik knihovnictví Bohuslav Koutník se ve svém příspěvku z pohledu dobových psychologických a literárněvědných výzkumů zaměřil na otázku vlivu jednotlivých okruhů textů na čtenáře. Poukázal jednak na problematičnost pojmů brak i pornografie, a to zejména v souvislosti s měnícími se mravními normami a na ně navazující legislativou. Upozornil rovněž na neprokázanost teorií o jednoznačně negativním působení populární literatury na recipienty: „Poněvadž každý má jiný svět představ a citů, působí na každého táž kniha naprosto různě a jest tolik vidin knihou vyvolaných, a tedy tolik exemplářů díla, kolik jest čtenářů.“⁴⁷ Zcela v duchu liberálně-modernistického diskurzu koncipoval svůj anketní příspěvek Jiří Mahen. Zpochybil v něm celý připravovaný zákon proti braku a pornografii a zdůraznil možnost využití již existujících právních nástrojů – zejména příslušných pasáží knihovnického zákona. V souvislosti s obtížemi při jeho uplatňování rovněž připomněl problematičnost pojmů brak či senzační četba a dále vyjádřil obavy z restrikcí, jež jsou využívány namísto strategií pozitivních, zejména výchovných.

Všechny zákony proti pornografii, literárním brakům atd. jdou hlavně proti pudům a „instinktům“ davu. Rozumí se, že na prvním místě jde se proti pohlavnímu pudu a zase z nějakého čítankového stanoviska. [...] Faktum je, že se žene potom útokem proti instinktům vůbec, jako by byly něco sprostého a amorálního, ačkoliv víme, že jde často o špatně definované lidské náklonnosti [...]. A do této morální Číny máme jít ještě s novými zákazy? Zavede stát snad nějakou výchovu proti pornografické literatuře?⁴⁸

Za skutečné nebezpečí Mahen považoval devalvací vkusu čtenářů přívalem literatury netvůrčí a neoriginální, knižní produkcí, kterou označil za „kopce **skutečného** braku, v němž je velmi málo umění, [...] románů, které nejsou než ubohými kompilacemi lidského

46) Zdeněk Záhoř: „Pornografická literatura s hlediska etického“, in *O pornografii a braku v literatuře*, cit. dílo, s. 8–9, zde s. 8.

47) Bohuslav Koutník: „Psychologické pojetí pornografické a brakové literatury“, in *O pornografii a braku v literatuře*, cit. dílo, s. 5–7, zde s. 5.

48) Jiří Mahen: „Literární brak a veřejné knihovny“, in *O pornografii a braku v literatuře*, cit. dílo, s. 10–15, zde s. 13.

ducha“.⁴⁹ Za hlavní úkoly pak označil zkvalitnění výchovy a obecnou kultivaci širší čtenářské veřejnosti; své vystoupení zakončil lapidárním konstatováním: „Doufáme, že debata skončí projevem, jímž budou zdůrazněny **větší povinnosti státu ve výchově dospělých**. Zákon proti pornografii **není** povinností naléhavou.“⁵⁰

Další přednášející se věnovali souvislostem legislativy a nežádoucí četby. Klíčový příspěvek na toto téma přednesl jeden z autorů připravovaného zákona, tajemník ministerstva spravedlnosti Otto Scholz. Z dochovaných archivních materiálů jednotlivých ministerstev i jeho vlastního projevu vyplývá detailní obeznámenost tvůrců se situací v dalších evropských zemích, zejména v Rakousku a Německu, odkud byly průběžně čerpány i podněty pro československou právní normu. Scholz v něm porovnal legislativu sousedních států a oproti řešení rakouskému – podle něž příslušelo rozhodnutí o označení konkrétního „brakového“ díla za nežádoucí „politickému úřadu I. stolice“⁵¹ s možností odvolání postižených „na zemskou politickou správu“ – preferoval komplexnější úpravu německou. Jejím základem bylo ustavení zvláštních komisí složených z předsedy (politického úředníka) a osmi přísedících. Ti byli vybíráni podle následujícího klíče: „Dva [...] z kruhu literátů, dva z kruhu knihkupců a nakladatelů, dva z kruhů učitelských a pedagogických a dva z osob, které pečují o mládež, tedy sociálních pracovníků.“⁵² Vedle toho byla jako odvolací instance ustanovena ještě komise říšská. Další významnou složku systému, provádějící fakticky především „administraci seznamu prohibit“, pak představovala instituce podávající sám návrh na zákaz konkrétního titulu: v německém kontextu se jednalo o zemský úřad péče o mládež. Scholzův referát vyzněl v doporučení, aby uvedený systém s dílčími korekcemi a úpravami byl implementován rovněž do připravované československé normy.

Po dalších kolech připomínkového řízení, v nichž i nadále nejaktivněji vystupovali zástupci ministerstev spravedlnosti a školství, konfrontaci připravovaného opatření se zmíněnými zahraničními zákony a zapracování podnětů z dobových odborných diskusí byla na podzim 1927 předložena další, výrazně pozměněná verze návrhu zákona.⁵³ Ta již byla členěna do devatenácti paragrafů, přičemž její text přehledně charakterizoval dva samostatné okruhy děl, na něž se ustanovení mělo vztahovat. První část zákona (§ 1–5) reagovala především na zmíněnou mezinárodní úmluvu a upravovala výhradně otázku „výtvorů oplzlých“, tj. pornografie. Stanovila postihy za jejich výrobu, distribuci, prodej, půjčování či vystavování. Zvláštním ustanovením byla řešena rovněž otázka výtvorů zhotovovaných v zahraničí. Paragraf 6 osnovy zákona pak samostatně upravoval otázku literárního braku, a to s ohledem na jeho šíření mezi mladistvými: „Je-li zjevno, že nějaký tiskopis může ohrozit mravní vývoj mládeže, zejména tím, že vyvolává u ní sklon ke zločinnosti, surovosti nebo že působí zhoubně na její obrazotvornost, zakáže se jeho rozšiřování osobám

49) Tamtéž, s. 14.

50) Tamtéž, s. 15.

51) Pro český kontext se označení používalo pro úřady na krajské úrovni.

52) Otto Scholz: „Zákonná opatření proti literárnímu braku“, in *O pornografii a braku v literatuře*, cit. dílo, s. 24–27, zde s. 26. V rakouské úpravě byla příslušná opatření již roku 1922 včleněna přímo do tiskového zákona.

53) Níže uvedené změny se do podoby návrhu promítaly postupně již od počátku roku 1927, přibližná verze ze září tohoto roku, doplněná rovněž obsírnou důvodovou zprávou, však byla chápána jako do jisté míry finální.

mladším osmnácti let.⁵⁴ Novým prvkem, jehož doplnění bylo inspirováno zmíněným německým zákonem, bylo zavedení zvláštních sborů, jež měly v rámci jednotlivých zemí rozhodovat o vlastních zákazech (zejména § 7–9). Po jistých úpravách bylo rozhodnuto, že konkrétní umístění sborů „první stolice“, stanovení jednotlivých lidovýchovných a školských organizací, jež budou moci vydávat zákazy, i skladba sboru odvolacího budou dodatečně specifikovány prováděcím vládním nařízením. Vlastní organizace sborů pak připadla do pravomoci MŠANO. V následujících paragrafech zákona byly dále formulovány další formy sankcí v případě různých typů prohřešků (tresty vězení, peněžité pokuty, konfiskace). Návrh uzavírala ustanovení o úpravách související legislativy (§ 18 zahrnující i zrušení § 516 rakouského trestního zákona a § 248 uherského trestního zákona) a termínech účinnosti a ministerstvech pověřených jeho prováděním.

Od samostatné právní úpravy k tzv. malému tiskovému zákonu

V letech 1927–1929 připomínkovaly tuto verzi zákona další vládní úřady. Navržené změny se týkaly konkrétních formulací a finální podobu zákona nijak zásadně neposunuly. Projednávání zákona však přibližně od dubna 1928 ztrácelo původní dynamiku (jedním z opakovaně uváděných důvodů byl požadavek ministerstva školství na navýšení roční částky pro osvětové sbory o sto tisíc korun). K roku 1929 již byl zákon připraven k přijetí, Národním shromáždění ke schválení však předložen nebyl. Jedním z faktorů, jež mohly tuto skutečnost ovlivnit, byla dramaticky se měnící společenská atmosféra související s prvními ozvuky hospodářské krize. Avšak i samo téma na sklonku dvacátých let patrně ztrácelo svou naléhavost a k prosazení právní normy, jež ani nebyla, jak dokládala část příspěvků z připomenuté ankety Masarykova lidovýchovného ústavu, výsledkem plného konsenzu odborné veřejnosti, nejspíše scházela potřebná energie. Na přelomu let 1929–1930 pak došlo na půdě ministerstva spravedlnosti k dalšímu klíčovému rozhodnutí: návrh úpravy proti šíření braku a pornografie již nebyl prosazován samostatně, nýbrž jako součást rozpracované nové podoby tiskového zákona.

Podle dochovaných dokumentů k přípravnému a schvalovacímu řízení tohoto zákona navrhl v lednu 1930 ministr spravedlnosti Alfréd Meissner „postup další práce tak, že [...] by byly nejprve projednány otázky zásadní, k nimž počítá též otázku tzv. literárního braku, kdežto vypracování textu zákona samého by bylo svěřeno komisím speciálním“.⁵⁵ O měsíc později se na půdě ministerstva spravedlnosti konala anketa za účasti zástupců několika ministerstev, Masarykova lidovýchovného ústavu a části spisovatelských a knihkupeckých institucí, z jejíhož průběhu je patrné, že záležitost ochrany mládeže před nežádoucí literaturou byla v rámci tiskového zákona probírána bez podrobného seznámení účastníků s již vypracovanou starší legislativní úpravou. Z dříve zmiňovaných otázek byla řešena především myšlenka sboru pro potírání nežádoucí literatury, účinnost normy se podle účastníků ankety měla vztahovat v první řadě na ochranu mládeže. Nově byla podrobněji diskutována otázka distribuce závadných tiskovin.⁵⁶ Do osnovy tiskového zákona byla pak pří-

54) NA, MŠ, 1918–1949, kt. 2958, návrh zákona, verze rozesílaná ministerstvem spravedlnosti k připomínkování 17. 9. 1927.

55) NA, Ministerstvo spravedlnosti (MS) – dodatky, 1919–1948, kt. 2021, záznam z porady ministra spravedlnosti se zástupci žurnalistických korporací konané 10. 1. 1930.

56) NA, MS – dodatky, 1919–1948, kt. 2021, záznam o poradě o potírání pornografického tisku z 26. 2. 1930.

slušná – oproti původní podobě výrazně redukováná – ustanovení o braku a pornografii zapracována v jarních měsících roku 1930. K pasážím týkajícím se sborů pro posuzování pornografie se ve své korespondenci s ministerstvem spravedlnosti ještě v dubnu 1930 vyjádřil Ochranný svaz německých spisovatelů v Československu, který se mimo jiné dožadoval účasti na zmíněných sborech.⁵⁷ V květnu téhož roku pak byla do nového kola připomínkování rozesílána verze návrhu tiskového zahrnující již i paragrafy 37–41 týkající se „tiskopisů ohrožujících mládež“.⁵⁸

V konečné podobě tzv. malého tiskového zákona (č. 126/1933 Sb z 10. července 1933) po jeho schválení parlamentem byla tato ustanovení zařazena do prvních pěti paragrafů. Problémů diskutovaných v souvislosti s původním návrhem „protibrakového“ zákona se zčásti, konkrétně v § 2 (vymezení tiskovin hrubě urážejících stud) a § 4 (tiskopisy urážející mravnost), týkal úvodní oddíl zákona věnovaný kolportáži. Nepřímo se k němu vztahovaly i následující oddíly věnované šíření tiskovin „v některých místnostech a stáncích“ a poštovní či železniční dopravě; ty však byly upraveny zcela nově a pouze dány do souvislosti s jediným pozůstatkem původního zákona v následujících paragrafech. Již samo vymezení tiskovin a působnosti normy ale prošlo výraznými změnami, především jednoznačným zúžením účinnosti na mládež:

§ 5 Je-li zjevno, že některý tiskopis je s to, aby vážně ohrozil přirozený pohlavní vývoj nebo pohlavní život mládeže neb aby vážně rozvracel mravní vývoj mládeže tím, že v ní budí sklon ke zločinnosti nebo k surovosti, zakáže se jeho rozšiřování mezi osobami mladšími než osmnáct let.

Tiskopis postižený zákazem uvedeným v odst. 1 nesmí býti osobě mladší než osmnáct let prodán, ke koupi nabídnut nebo jinak přístupným učiněn, ani nesmí býti vystavován takovým způsobem, který činí jeho závadný obsah přístupným i osobám mladším než osmnáct let. Sbírati dům od domu objednávky takového tiskopisu, prodávati nebo bezplatně jej rozdílet dům od domu, na veřejných místech nebo ve veřejných místnostech, jakož i prodávati jej automaty je vůbec zakázáno.⁵⁹

V dalších ustanoveních zákona byl charakterizován mechanismus zákazů konkrétních „závadných“ děl. Jeho klíčovou součástí měl představovat – obdobně jako v poslední verzi původního zákona proti braku a pornografii – specializovaný sbor zřízený při ministerstvu školství. Sbor měl být složen jednak z osob „činných v sociální péči o mládež a soudnictví nad mládeží“, vychovatelů mládeže či osvětových pracovníků, jednak ze zástupců umělecké, spisovatelské a novinářské obce. Za jeho hlavní úkol zákon stanovil v souladu s dalšími ustanoveními návrhy zákazů jednotlivých publikací, jež měly být potvrzovány a zveřejňovány ministerstvem samým.

57) NA, MS – dodatky, 1918–1948, kt. 2021, dopis Schutzverbandu deutscher Schriftsteller in der Tschechoslowakei ze 7. 4. 1930 podepsaný Johannesem Urzidilem a Friedrichem Adlerem.

58) NA, MS – dodatky, 1918–1948, kt. 2021, návrh osnovy zákona rozesílané státním institucím i dalším korporacím z 12. 5. 1930.

59) Jan Hrabánek, Albert Milota: *Tiskové právo československé. Ochrana cti, tiskové novely, slovenské tiskové právo, redaktorský zákon atd.*, Praha, Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart 1938, s. 136.

Epilog

Schválení malého tiskového zákona v roce 1933 sice mohlo být vnímáno jako mezník v boji proti braku a pornografii a z hlediska zahraničněpolitického jeho přijetí signalizovalo splnění povinností, jež pro stát vyplývaly ze zmíněných mezinárodních dohod. Jeho uplatnění v praxi však bylo značně komplikované. Příprava nutného prováděcího předpisu, vládního nařízení o tiskopisech ohrožujících mládež (č. 229/1934 Sb.), trvala ještě déle než rok. Ministerstvo školství v tomto mezidobí mimo jiné reagovalo v korespondenci s ministerstvem spravedlnosti na opakovaná upozornění spolků a sdružení ohledně veřejně distribuovaných či vystavovaných „nevhodných“ tiskovin zoufalým konstatováním: „vydání nařízení o zákazu tiskopisů ohrožujících mládež je zdržováno nedostatkem úhrady pro Sbory“ (míněny již připomínané orgány pro posuzování závadných tiskovin).⁶⁰ Právě tato okolnost byla v úředních dokumentech opakovaně uváděna jako důvod, proč do konce existence první republiky zákon nebyl v plné míře uveden v život. Na základě jeho ustanovení byly tiskoviny konfiskovány pouze ojediněle, do sklonku třicátých let nemohl být realizován ani záměr soustavného aktivního sledování knižní produkce určené mládeži a vydávání zákazů spojené s jejich zařazováním na příslušné seznamy prohibit. Právní norma tak byla paradoxně oživena až na počátku čtyřicátých let, za zcela jiné společenské situace, kdy jí bylo využito především v rámci plošné kontroly sešitových edic rodokapsového typu.

60) NA, MS, 1918–1945, kt. 560, ministerstvo školství ministerstvu spravedlnosti 20. 7. 1934.